

Клочко Олексій Олександрович

Реформування пенсійної системи в Україні: реальні надбання і втрати

УДК 349.3

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-1.7>

Клочко Олексій Олександрович
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри
соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка
вул. Роменська, 87, Суми, Україна

Актуальність дослідження. У науковій статті визначено сучасний стан і проаналізовані основні проміжні результати реформування пенсійної системи України.

Метою дослідження є визначення особливостей та аналіз надбань і втрат у процесі реформування пенсійної системи України. Для досягнення мети необхідно виконати такі завдання дослідження: схарактеризувати сучасну систему пенсійного забезпечення в Україні; виявити зміни трактування та дослідити відмінності й нововведення категорії «страховий стаж»; уточнити правила роз'яснення положень щодо тих періодів, які входять до страхового стажу.

Однак, беручи до уваги стан і динаміку розвитку українського суспільства на сучасному етапі з усіма його трансформаційними політичними, соціально-економічними, військовими, духовними процесами, необхідність продовження глибоких системних соціально-економічних реформ, пенсійне забезпечення потребує належної конкретизації своїх перспектив розвитку.

У ході дослідження використали **методи** аналізу, систематизації та класифікації наукової літератури з означеної проблематики, узагальнення та порівняння, аналіз соціальної дієвості; метод статистичного аналізу виплат.

Результати. Відповідно до чинного законодавства пенсійна система в Україні складається з трьох рівнів. Перший рівень – солідарна система, що базується на засадах солідарності й субсидування та здійснення виплати пенсії і надання соціальних послуг коштом Пенсійного фонду. Другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді й здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довільних пенсій та одноразових виплат. Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень із метою отримання громадянами пенсійних виплат.

Ключовою організаційною одиницею в реформуванні пенсійної системи України є категорія страхового стажу зі змінним трактуванням і роз'ясненням положень щодо тих періодів, які входять до страхового стажу. У дослідженні встановлено, що страховий стаж є тим періодом, за який працівник чи то його працедавець сплачує страхові внески до Пенсійного фонду. У ході дослідження було також розтлумачено логіку співвідношення між пенсійним віком і страховим стажем; процедуру купівлі страхового стажу; зміни в структурі права дострокового виходу на пенсію за так званою вислугою років.

Ключові слова: пенсійна реформа, пенсія, солідарна система, страховий стаж, пенсіонери, Пенсійний Фонд України.

Вступ. Питання реформування національної пенсійної системи України є важливою складовою частиною загальнодержавної системи соціального забезпечення та важливою умовою економічної стабільності в державі. Наскільки ефективною та доцільно організованою є пенсійна система, настільки стабільним буде економічний добробут більшості соціальних верств населення [4]. Процес упровадження пенсійної реформи в Україні має віддаленість перспектив і результатів у часі, а також має складний і неоднозначний характер. Пенсійна реформа в Україні характеризується значною контрверсійністю, що містить прогресивні реформаторські ідеї та концепції, з одного боку, а з іншого, – містить управлінські, соціально-економічні недоліки й прорахунки.

Метою дослідження є визначення особливостей та аналіз надбань і втрат у процесі реформування пенсійної системи України. Для досягнення мети необхідно виконати такі **завдання** дослідження: схарактеризувати сучасну систему

пенсійного забезпечення в Україні; виявити зміни трактування та дослідити відмінності й нововведення категорії «страховий стаж»; уточнити правила роз'яснення положень щодо тих періодів, які входять до страхового стажу.

Зазначимо, що викладення проблемного кола щодо дослідження пенсійної реформи як одного із заходів соціального забезпечення громадян представлено в наукових доробках багатьох вітчизняних юристів, політологів, соціологів, економістів, фахівців із соціального забезпечення (П. Боровик, Б. Зайчук, С. Бідюк, Н. Андрусевич, О. Минюк, А. Нечай, І. Сирота, Н. Шуст та інші). Однак, беручи до уваги стан і динаміку розвитку українського суспільства на сучасному етапі з усіма його трансформаційними політичними, соціально-економічними, військовими, духовними процесами, необхідність продовження глибоких системних соціально-економічних реформ, пенсійне забезпечення потребує належної конкретизації своїх перспектив розвитку.

Методи дослідження. У ході дослідження використали методи аналізу, систематизації та класифікації наукової літератури з означеної проблематики, узагальнення та порівняння, аналіз соціальної дійсності; метод статистичного аналізу виплат.

Результати. Згідно із чинним українським законодавством (ст. 2 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування») [1] та головними напрямками реформування система пенсійного забезпечення в Україні повинна складатися з трьох рівнів.

Перший рівень – система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах солідарності й субсидування та здійсненні виплати пенсій і надання соціальних послуг коштами Пенсійного фонду. Солідарна, або ж розподільна система є так званим договором поколінь. Тобто вона створюється за умов, коли колишні платники пенсійних внесків фінансують теперішніх пенсіонерів, у такому випадку організація пенсії – це забезпечення довгострокового контракту між зайнятим працездатним населенням і тими, хто через похилий вік (або непрацездатний стан) не може брати участь у трудовому процесі, але самі в минулому матеріально утримували (через систему страхових відрахувань) тогочасних осіб непрацездатного віку [1].

Ефективність і функціональність пенсійної солідарної системи в Україні викликає великі сумніви. У загальному ракурсі стверджуємо, що солідарна система не є життєздатною та потребує негайного перегляду й реформування. Мінімальна пенсія (на 2021 рік становить 2 400 грн із подальшим підвищенням протягом поточного року) відповідає лише мінімальним соціальним стандартам, але аж ніяк не відповідає установленим соціальним нормам життя та повноцінного існування громадянина в розвиненій цивілізованій країні. Більшість пенсіонерів перебувають за межею бідності. За даними Пенсійного фонду України на початок 2021 року, середня пенсія в Україні становить 3 507 грн. Переважна більшість пенсіонерів (58%) отримують менше ніж 3 000 грн. Усього в Україні нараховують понад 11,1 млн осіб пенсійного віку, з них отримують: 0,7% – до 1 400 грн; 16,3% – 1 500–2 000 грн; 41,2% – 2 001–3 000 грн; 19,2% – 3 001–4 000 грн; 8,1% – 4 001–5 000 грн; 11,6% – 5 001–10 000 грн; 3% – понад 10 000 грн [6].

Другий рівень – система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді й здійсненні фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат [1].

Другий рівень пенсійного забезпечення складають обов'язкові заощадження на накопичувальних пенсійних рахунках. Працівники або роботодавці

від їхнього імені (а в деяких системах – також самозайняті особи) сплачують внески до накопичувального пенсійного фонду, які обліковують їх на індивідуальних пенсійних рахунках кожного учасника. Накопичені внески інвестують, а після виходу на пенсію учасник отримує право на одержання пенсії, яку обчислюють з накопиченої суми внесків та інвестиційного доходу, облікованого на його рахунку. Натепер в Україні діє програма Державної накопичувальної системи пенсійного забезпечення Пенсійного Фонду України [5].

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень із метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах і в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення [1; 2]. Натепер в Україні діють програми упровадження недержавного пенсійного страхування в діяльності фінансових установ України (банків: Приват; Укресімбанк, ОТП, корпоративний фонд НБУ тощо), а також програми діяльності спеціалізованих фірм, установ (недержавних пенсійних фондів: «Емерит Україна», «Династія», «Україна», «BCI», «Магістраль», «Європа», «Соціальна перспектива», «Європейський вибір» тощо).

Зазначимо, що перший і другий рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Другий і третій рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему накопичувального пенсійного забезпечення [1; 3].

Одним із ключових системоутворювальних понять реформованої пенсійної системи України є категорія страхового стажу. Важливим залишається установлення поняттєвих характеристик, співвідношень категорії «страховий стаж». Отже, чинне українське законодавство установлює чіткі відмінності між поняттями страхового й трудового стажу. Так, «трудова стаж» визначається як період офіційного працевлаштування, що підтверджуються офіційними записами в трудовій книжці чи іншими документами. Своєю чергою встановлено, що страховий стаж є тим періодом, за який працівник чи то його працедавець сплачує страхові внески до Пенсійного фонду. Тобто, якщо сплатили, то є стаж, не сплатили – стажу немає. Відповідно, робимо висновок, що з 2004 року розрахунок пенсії здійснюється тільки на основі реального страхового стажу конкретного пенсіонера.

Зазначимо, що потребує детального роз'яснення система й інших положень щодо тих періодів, які входять до страхового стажу.

Студенти різних рівнів закладів вищої освіти перестали платити внески до пенсійного фонду з 1 січня 2004 року. Тому ті, хто здобував вищу

освіту вже після цієї дати, не зможуть зарахувати роки навчання до страхового стажу. Проте тим, хто навчався в закладах професійно-технічної та вищої освіти раніше, зможуть зарахувати цей період. У пенсійний стаж будуть додані роки навчання у вищих і середніх спеціальних навчальних закладах, училищах і на курсах із підготовки кадрів, підвищення кваліфікації та перекваліфікації, в аспірантурі, докторантурі й клінічній ординатурі тим, хто навчався до 2004 року, відповідно до чинного на той час закону «Про пенсійне забезпечення» [1].

Жінки, які були у відпустці по пологах і догляду за дитиною до 2004 року, отримають додаткові роки до свого страхового стажу – незалежно від того, чи були вони на той момент офіційно працюючими, чи ні. Зауважимо, що з 2004 року в пенсійний стаж зараховується декретна відпустка, якщо жінка в цей період отримувала допомогу по догляду за дитиною [6].

Проаналізуємо ще одне важливе нововведення: з 2013 року з допомоги по пологах почали робити відрахування до пенсійного фонду. Тому жінкам, які народили дитину після 2013 року, до страхового стажу увійдуть також 2 місяці до й 2 місяці після пологів. Після 1 січня 2018 року цей період також зараховується до пенсійного стажу [6].

Установимо логічний взаємозв'язок між службою в армії та пенсійним стажем. З 2007 року військові частини, в яких проходять строкову службу, сплачують внески в пенсійний фонд за своїх солдатів. Так що ті, хто служив в армії в період з 2007 по 2017 рік, зможуть внести роки служби до свого пенсійного стажу. Однак є одна складність. До 2016 року військові частини не передавали в пенсійний фонд індивідуальні звіти по кожному службовцю. Є домовленість, що протягом п'яти

років звіти по кожному солдату надійдуть до Пенсійного фонду України для проведення розрахунків страхового стажу. Так що до моменту виходу на пенсію українців, які проходили службу в армії в період з 2007 по 2017 рік, проблема вже має бути розв'язана. Окрім того, до страхового стажу належить і перебування на фронті й участь у бойових діях у зоні проведення антитерористичної операції / операції об'єднаних сил. Крім того, до пенсійного стажу буде зарахований догляд за дитиною з інвалідністю до 16 років, догляд за особою з інвалідністю I групи, а також перебування особи на обліку в центрі зайнятості [6].

Важливо також відзначити досить цікавий факт, за яким кожен українець, хто має достатню кількість страхового стажу (для чоловіків – 35 років, для жінок – 30) і вийшов на пенсію за віком, має право отримати одноразову грошову допомогу (десять місячних пенсій). Однак таке положення стосується далеко не всіх – лише працівників освіти й медиків і лише за умови, що вони не скористалися правом вийти на пенсію за вислугою років. Їм автоматично під час виходу на пенсію нараховується така допомога.

З 1 жовтня 2011 року органами Пенсійного фонду України таким категоріям виплачується неоподатковувана одноразова грошова допомога, передбачена Прикінцевими положеннями Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», розміром у 10 місячних пенсій особи на день її призначення [1]. Важливим постає установлення логіки співвідношення між пенсійним віком і страховим стажем (див. таблицю 1).

За результатами аналізу законодавства щодо загальнообов'язкового державного пенсійного страхування [1; 2; 3], реформування пенсійної системи України [6] було встановлено, що введена в практику

Таблиця 1

Співвідношення між пенсійним віком і страховим стажем

Час, коли людина виходить на пенсію	Страховий стаж, необхідний для отримання мінімальної пенсії в 60 років	Страховий стаж, необхідний для отримання мінімальної пенсії в 63 роки
01.01.2018. – 31.12.2018.	не менше ніж 25 років	15–25 років
01.01.2019. – 31.12.2019.	не менше ніж 26 років	16–26 років
01.01.2020. – 31.12.2020.	не менше ніж 27 років	17–27 років
01.01.2021. – 31.12.2021.	не менше ніж 28 років	18–28 років
01.01.2022. – 31.12.2022.	не менше ніж 29 років	19–29 років
01.01.2023. – 31.12.2023.	не менше ніж 30 років	20–30 років
01.01.2024. – 31.12.2024.	не менше ніж 31 років	21–31 років
01.01.2025. – 31.12.2025.	не менше ніж 32 років	22–32 років
01.01.2026. – 31.12.2026.	не менше ніж 33 років	23–33 років
01.01.2027. – 31.12.2027.	не менше ніж 34 років	24–34 років
01.01.2028. – 31.12.2028.	не менше ніж 35 років	25–35 років

Примітка: якщо страховий стаж менше ніж 15 років, то нараховується так звана соціальна пенсія (пенсії непрацездатним громадянам, що не мають права на трудову пенсію; розмір соціальних пенсій установлюється за категоріями у відсотках до мінімальної пенсії за віком, що гарантує громадянам мінімальний прожитковий рівень незалежно від наявності виробничого стажу). Якщо страховий стаж 40 і більше календарних років, то пенсію надають у будь-якому віці.

процедура купівлі страхового стажу, якщо не вистає до нарахування мінімальної пенсії. Так, маємо можливість докупити до 5 років страхового стажу. Відповідно до чинного законодавства, вартість купівлі стажу розраховується за такою формулою:

$$\text{Стаж} = \text{єдиний соціальний внесок (ЄСВ)} * \text{коєфіцієнт} * \text{кількість місяців.}$$

Коефіцієнт залежить від кількості років, які особа збирається докупити. Чим більше років треба придбати, тим один рік виходить дешевше. Відповідно, коефіцієнт для одного року – 2; для двох – 1,8; для трьох – 1,6; для чотирьох – 1,4; для п'ятьох – 1,2. За такою формулою купівля 1–5 років страхового стажу обійдеться: 1 рік – 24 936 грн; 2 роки – 44 885 грн; 3 роки – 59 847 грн; 5 років – 74 808 грн [6].

Зазначимо, що пенсійна реформа в Україні забезпечила зміни у встановленні коефіцієнтів вартості страхового стажу. Відповідно до наявних змін нами було встановлено, що мінімальний розмір пенсії складає 40% від мінімальної заробітної плати, але не менше від прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність. Тобто на 2021 рік мінімальна пенсія в Україні складає 2 400 грн [6].

Відповідно до усіх соціально-економічних, демографічних реформацій уточнено нову формулу розрахунку пенсії, а саме:

$$(\text{РП} = \text{С З/П (3 р.)} * \text{ІК З/П} * \text{К СС})$$

Розмір пенсії = середня заробітна плата за останні 3 роки * індивідуальний коефіцієнт заробітної плати * коефіцієнт страхового стажу,

де індивідуальний коефіцієнт заробітної плати – співвідношення розміру отримуваної заробітної плати щодо середньої заробітної плати, з якої сплачуються внески; коефіцієнт страхового стажу містить суму місяців страхового стажу.

Відповідно до нового пенсійного законодавства передбачено скасування 15% обмеження для пенсіонерів-робітників, тобто така категорія пенсіонерів отримує 100% пенсії; а жителі гірських районів Закарпаття отримують 20% надбавки до своїх пенсій [6]. Важливо відзначити, що з 2021 року планується щорічна індексація пенсій, яка буде відбуватися шляхом перерахунку: 50% від середньої заробітної плати за останні 3 роки + 50% від зростання індексу споживчих цін за останній рік [6].

Пенсійна реформа в Україні передбачила зміни в структурі права дострокового виходу на пенсію за так званою вислугою років, а також скасування додаткових пенсій для окремих категорій працівників. Так, натеper пенсійна система ліквідувала право на достроковий вихід на пенсію для металургів, шахтарів, медпрацівників, соціальних працівників, пілотів, педагогів, працівників хімічної

промисловості. Таке право збережене для багатодітних матерів (у 50 років), які виховали 5 і більше дітей, та інвалідів дитинства, артистів (зі стажем 20–35 років), учасників бойових дій (55 років із 25 роками стажу), осіб з інвалідністю, працівників зі шкідливими й важкими умовами праці, осіб, постраждалих від Чорнобильської катастрофи, журналістів, які отримали поранення під час виконання службових обов'язків у місцях надзвичайних подій. Скасоване право на додаткову пенсію чорнобильцям IV категорії, науковцям, держслужбовцям, посадовцям органів місцевого самоврядування, прокурорам, депутатам, журналістам. Однак встановлено граничний розмір максимальної пенсії для депутатів, держслужбовців, прокурорів, працівників дипломатичної служби, науковців з урахуванням усіх надбавок, підвищень тощо на рівні, що не перевищує 10 прожиткових мінімумів [6].

Висновки. Отже, здійснення реформ у сфері пенсійного забезпечення в Україні характеризується прогресивними ідеями, позитивними досягненнями, першими вдалимими результатами. Водночас пенсійна реформа наповнена великими соціально-економічними ризиками, організаційно-управлінськими провалами в питаннях нарахування пенсійних виплат і самих сум зокрема. Ключове місце в пенсійній реформі натеper займає категорія «страхового стажу» зі зміненням трактуванням і роз'ясненням положень щодо тих періодів, які входять до страхового стажу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09 липня 2003 року № 1058-IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 49–51. Ст. 376.
2. Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України від 09 липня 2003 року № 1057-IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 47–48. Ст. 372.
3. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи : Закон України від 08 липня 2011 року № 3668-VI / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 12–13. Ст. 82.
4. Минюк О.Ю., Минюк Д.І. Пенсійна реформа в Україні: реалії та вимоги сьогодення. *Юридичний вісник*. 2017. № 1 (42). С. 103–109.
5. Навчально-методичний посібник для самостійної роботи та практичних занять з навчальної дисципліни «Пенсійне забезпечення» для студентів IV курсу факультету підготовки кадрів для пенсійного фонду України / уклад. : В.В. Жернаков, І.А. Ветухова, А.О. Мовчан, Н.М. Швець. Харків : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2012. 77 с.
6. Пенсійний фонд України : офіційний сайт. URL: <https://www.pfu.gov.ua/>.

REFERENCES:

1. Zakon Ukrayiny "Pro zahalnoobov'язkove derzhavne pensiyne strakhuvannya". (2003). № 1058-IV

[Law of Ukraine “On compulsory state pension insurance”]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. № 49–51. [in Ukrainian].

2. Zakon Ukrainy “Pro nederzhavne pensijne zabezpechennja”. (2003). № 1057-IV. [Law of Ukraine “On non-state pension provision”]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrayiny*. № 47–48. [in Ukrainian].

3. Zakon Ukrainy “Pro zakhody shchodo zakonodavchoho zabezpechennya reformuvannya pensijnoyi systemy”. (2012). № 3668-VI. [Law of Ukraine “On measures to legislatively reform the pension system”]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrayiny*. № 12–13. [in Ukrainian].

4. Myniuk O., Myniuk D. (2017). Pensijna reforma v Ukrayini: realiyi ta vymohy sohodennya. *Yurydychnyy visnyk*. [Pension reform in Ukraine: realities and

requirements of today]. *Legal Bulletin*. № 1 (42). 2017. Pp. 103–109. [in Ukrainian].

5. Zhernakov V. V., Vyetukhova I. A., Movchan A. O., Shvets N. M. (2012) *Navchalno-metodychnyy posibnyk dlya samostiyanoi roboty ta praktychnykh zanyat z navchalnoi dystsypliny “Pensijne zabezpechennya” dlya studentiv IV kursu fakultetu pidhotovky kadrov dlya pensijnogo fondu Ukrayiny*. [Educational-methodical manual for independent work and practical classes on the discipline “Pension provision” for students of the IV course of the faculty of training for the pension fund of Ukraine]. Khakiv : Nats. un-t “Yuryd. akad. Ukrayiny im. Yaroslava Mudroho”, 2012. 77 p. [in Ukrainian].

6. Pensijnyy fond Ukrayiny [ofitsijnyy sayt]. [Pension Fund of Ukraine [official site]]. URL: <https://www.pfu.gov.ua/>. [in Ukrainian].

Pension system reform in Ukraine: real gains and losses

Klochko Oleksii Oleksandrovych

Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer at the Department
of Social Work and Management
of Socio-Cultural Activities,
Sumy State Pedagogical University
named after A. S. Makarenko
Romenska str., 87, Sumy, Ukraine

The urgency of the problem. The scientific article defines the current state and analyzes the main intermediate results of reforming the pension system of Ukraine.

The purpose of this study is to identify the features and analyze the achievements and losses in the process of reforming the pension system of Ukraine. To achieve this goal, it is necessary to complete the following tasks: characterize the modern pension system in Ukraine; identify changes in the interpretation and explore the differences and innovations in the category of “insurance experience”; clarify the rules for clarifying the provisions regarding those periods that are included in the insurance period.

However, taking into account the state and dynamics of development of Ukrainian society at the present stage with all its transformational political, socio-economic, military, spiritual processes, the need to continue deep systemic socio-economic reforms, pension provision requires proper specification of its development prospects.

In the course of the study, we used methods of analysis, systematization and classification of scientific literature on the designated issues, generalization and comparison, analysis of social reality; method of statistical analysis of payments.

Results. According to the current legislation, the pension system in Ukraine consists of three levels. The first level is a solidarity system based on the principles of solidarity and subsidizing and the implementation of the payment of pensions and the provision of social services at the expense of the Pension Fund. The second level is the accumulative system of compulsory state pension insurance, based on the principles of accumulating funds of insured persons in the Accumulation Fund and financing the costs of paying for life pension insurance contracts and lump sum payments. The third level is the system of non-state pension provision, which is based on the principles of voluntary participation of citizens, employers and their associations in the formation of pension savings in order to receive pension payments by citizens.

The key organizational unit in reforming the pension system of Ukraine is the category of insurance experience with a modified interpretation and clarification of the provisions regarding those periods that are included in the insurance experience. The study found that the insurance period is the period for which the employee or his employer pays insurance contributions to the Pension Fund. The study also clarified the logic of the relationship between retirement age and length of insurance; the procedure for purchasing insurance experience; changes in the structure of the right to early retirement under the so-called. length of service.

Key words: pension reform, pension, solidarity system, insurance experience, pensioners, Pension Fund of Ukraine.